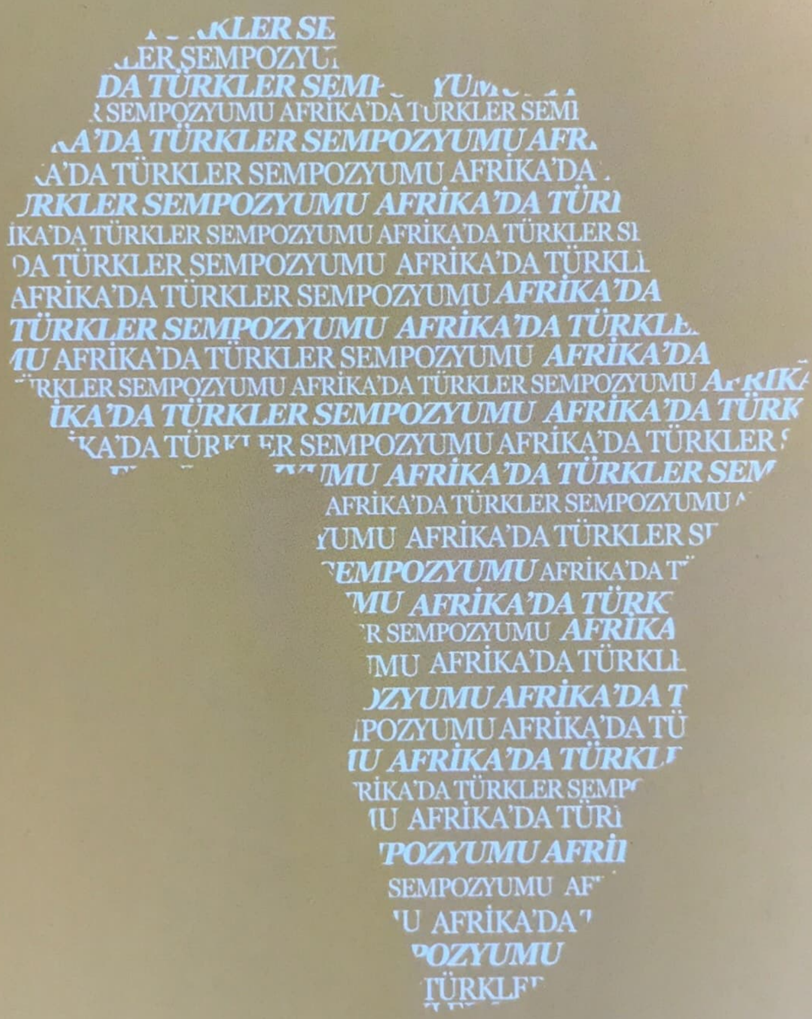
ULUSLARARASI
AFRİKA'DA TÜRKLER SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. Dizi - Sayı: 30

ULUSLARARASI AFRİKA'DA TÜRKLER SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER

Hazırlayanlar
Ayşenur ŞENEL – Şükrü ÇAVUŞ

ANKARA, 2020

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VII

Mısır'da Gayrimüslim Toplumlar: Tolunoğulları ve Hıristiyan Kıptîler 1
Ahmet Sağlam

XI. Asırda Büyük Sahrâ'nın Batısından Mağrib'e İslamî Islahat Hareketi (Abdullah B. Yasin ve Murabıtlar) 39
Adnan Adıgüzel

Selçuklular Döneminde Doğu Afrika ve Zengibar 75
İlhan Erdem

Eyyûbîler Devrinde Nûbe 91
Mustafa Kılıç

Kölelikten Şeyhliğe: Şâzeliyye Tarikatının Kurucu İsimlerinden Habeşistanlı Yâkût El-Arşî 109
Ahmet Murat Özel

Sultan Kalavun ve Hanedanı Dönemi Memlûk Devleti'nin Dış Politikası ve Afrika'da Memlûkler 135
Selim Hilmi Özkan

Osmanlı'nın Mekke Deniz Kapısı Bab'ül Mendeb 159
Esra Doğan

SULTAN KALAVUN VE HANEDANI DÖNEMİ MEMLÛK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE AFRİKA'DA MEMLÛKLER*

SELİM HİLMİ ÖZKAN**

Giriş

Afrika'nın bir parçası olan Mısır ve çevresi yüzyıllar boyu Türk egemenliğinde kalmıştır. Bu egemenlik döneminlerinden birisi de Memlûkler dönemidir. Bu devletin kuruluşunda önemli rol oynayan ve Kıpçak bozkırlarından esir olarak toplandıktan sonra Mısır'a köle olarak getirilen Türk gençlerine Allahu Teâlâ, düştükleri bu esarete bedel olarak onlara önce Müslüman olmayı, bir süre sonra da Mısıra sultan olmayı nasip etmiştir. Satın alınan bu köleler sultan olmadan önce idari, siyasi ve askerî alanlar başta olmak üzere iyi bir eğitimden geçirildikten sonra devlet yönetiminde görev almışlardır[1].

İslam âleminde memlûk satın almak sureti ile bunlardan askerî sınıflar teşkil eden ilk devlet Abbasilerdir. el-Ma'mun

* Bu çalışma tarafımdam hazırlanan "El-Melik El-Mansur Seyffeddin Kalavun el-Elfi Hayatı ve Faaliyetleri (1280-1290) " isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, İstanbul/TÜRİKYE, shilmi@yildiz.edu.tr

1 İsmail Yiğit, *Siyasi, Dinî, Kültürel ve Sosyal İslam Tarihi*, Kayıhan Yayınları, C. VII, İstanbul, 1991, s. 15.

(813-833)'un bu hususta ki teşebbüsünü istisna edersek, ilk defa el-Mu'tasım (833-842) askerî amaçlı Türklerden bir Memlûk grubu teşkil etmiştir. Onlara gelinceye kadar köleler, sadece hizmet işleri, ziraat işleri ve benzeri hizmetlerde çalıştırılıyordu. Abbasilerde orduya alınan Türk asıllı memlûklere gelince, gerek temin edilişleri, gerekse statüleri bakımından öncekilerden büyük farklılıklar taşıyorlardı. Abbasi halifelerinin, nüfuzlarını kuvvetlendirmek maksadıyla askere aldığı ve önemli görevlere getirdiği memlûkler, kısa süre sonra devlet işlerine müdahaleye başladılar. Hatta halifenin seçimi veya azline varıncaya kadar en önemli devlet işlerine karıştılar. Artık memlûkler güçlerini günden güne artırmış ve istediklerini yaptırır duruma gelmişlerdi[2].

Halife el-Mu'tasım'ın Türk asıllı Eşnas'ı 834 yılında Mısır genel valiliğine atamasından itibaren, bu bölge Anbese b. İshak istisnasıyla Türk asıllı valiler tarafından idare edilmiştir. Bu valilerden Bayık Bey, selefleri gibi başkentte oturdu. Mısır idaresinde kendisine vekil olarak yine Türk asıllı olan Ahmed b. Tulun'u tayin etti. Abbasi halifesinin memlûku olan Maveraünnehir halkından Ahmed b. Tulun, bu görevini Yarguç'un valiliği sırasında da devam ettirdi. O, 873 yılında Yarguç'un ölümünden sonra Mısır valiliğine asaleten tayin edildi. Kendisi gibi Türk asıllı olan memlûklerinin yardımıyla Tulunoğlu devletini kurmaya muvaffak oldu. Mısır'da ordusunda memlûk unsurunu istihdam eden ilk vali olarak bilinen Ahmed b. Tulun, bunları askerî alanda da kullanan kişi olmuştur. Tulunoğullarının yıkılışından (905) yaklaşık 30 yıl sonra yine Mısır'da onların sahip olduğu topraklar üzerinde kurulan İhşitler Devleti hükümdarları da ordularında memlûk unsuruna yer verdiler. İhşitler devletini ortadan kaldırarak Mısır'ı ele geçiren Fatimiler de, saltanatlarını devam ettirebilmek için ordularında Türk memlûklerine yer verdiler. Selahaddin Eyyubi, 1171 yılında Fatimi hâkimiyetine

[2] Kazım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 1.

son vererek Mısır'da Eyyubiler Devleti'ni (1171-1250) kurdu. Gerek Selahaddin Eyyubi, gerekse halefleri, orduya çok sayıda memlûk aldılar. Eyyubi ordusunda istihdam edilen memlûklerin sayısı zamanla daha da arttı. Memlûk gruplarının daha muntazam bir şekilde oluşturulması ise Eyyubi sultanı al-Malik al-Kamil Muhammed (1218-1238) ile al-Malik as-Salih Necmeddin Eyyub (1205-1249) zamanındadır. Necmeddin Eyyub (1240-1249) kardeşi II. Adil'e karşı giriştiği iktidar mücadelesi esnasında, Kürt asıllı askerlerinin kendisini terk etmesine karşılık Türk memlûklerinin sonuna kadar sadakatlerini devam ettirmeleri, onun bu teşkilatı kurmasında etkili oldu[3]. Türk memlûklerin sadakatini unutmayan Necmeddin Eyyub, 1240 yılında sultan olduktan sonra çok sayıda Türk memlûk satın aldı. Askerlerinin ekseriyetini bunlardan teşkil etti[4]. Ordu komutanlarının çoğunu da bunlar arasından seçerek üst seviyelere çıkmalarını kolaylaştırdı[5].

Eyyubi hükümdarı Necmeddin Eyyub, satın aldığı Türk memlûkleri aynı şekilde yetiştirdikten sonra, babası ve kardeşinin emrinde çalışmış komutanları görevden alıp tevkif ederek, onların yerine bu memlûklerin arasında temayüz eden kimseleri tayin etti. Artık onun en güvendiği adamlar bu memlûkler oldu. Sultan, sayıları gittikçe artan bu Türk memlûklerini, Nil Nehri üzerindeki Ravza adasına inşa ettirdiği kalelere yerleştirdi. Bu adada yerleştirilen memlûklere, nehir sularının ada-

[3] Muhammed Cemaleddin Surur, *Ez-Zahir Baybars ve Haderatu Mısır fi Asrihi,* Kahire, 1960, s. 132; M. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961, s. 22-23.

[4] Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî, Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk, C. I, Kahire, 1934-1958, s. 340; David Ayalon, "Memlûk Ordusunda Bahriye Alayı", *Türk Kültürü,* (Terc. Ali Aktan), S. 326, s. 350.

[5] Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî, *Ikdü'l-Cümân fi Târihi ehli'z-Zemân: Asru Selâtîni'l-Memâlik,* Kahire, 1982, s. 310.

yı çepeçevre kuşatması sebebiyle *el-Memalikü'l-Bahriyye* adı verildi. Necmeddin Eyyub, devlet ricalini, komutanlarını, has memlûklerini ve muhafızlarını bunlar arasından seçmişti. Sayıları ve buna bağlı olarak nüfuzları gün geçtikçe artan Bahri Memlûkler, bir süre sonra devlet yönetiminde müessir konuma gelmişlerdi. Daha sonra Memlûk tahtına oturan Sultan Kalavun, saltanatın kendi soyunda kalmasını sağlamak için, kendisi ve evlatlarına bağlı kalmalarını umduğu yeni bir memlûk grubu teşkil etti. Onun, mevcut Türk memlûk birlikleri dışında, Çerkes[6] asıllı memlûklerden teşkil ettiği birlikler gittikçe çoğalarak, yaklaşık yüzyıl sonra Memlûk Devleti'nin yönetimini ellerine geçirdiler. Sultan Kalavun, menşe' itibariyle en eski Kafkas kavimlerinden biri sayılan "Çerkes" ve "As" asıllı memlûklerden seçtiği 3700 memlûku[7], Kal'atü'l-cebel'deki kale burçlarına yerleştirdi[8]. Onlara, iskân edildikleri kale burçlarına nispetle *el-Memalikü'l-Burciyye* (Burci Memlûkler) adı verildi. Kalavun oluşturmuş olduğu bu birliğin elbiselerini de değiştirerek diğer askerî gruplardan ayrılmasını da sağladı[9].

1. Kalavun'un Sultan Oluşuna Kadar Hayatı

Kalavun'un ilk yılları hakkında elimizde kesin bilgi bulunmamaktadır. Yaklaşık olarak 1222'de doğmuştur. Babasının ismi Abdullah'tır. Kalavun, Türklerin bir kolu olan Kıpçaklara[10]

[6] Çerkesler menşe' itibari ile Kafkasların en eski kavimlerindendir. Çerkesler Karadeniz limanlarında kurulan esir pazarlarından Ceneviz ve Venedik tüccarlar vasıtasıyla Anadolu üzerinden Mısır'a nakledilmişlerdir.

[7] İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücumu'z-Zahire fi Müluki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, 1956, C, II, s. 344.

[8] Muhammed Cemaleddin Surur, *Ez-Zahir Baybars*, s. 133; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, S. 25, İstanbul, 1971, s. 13; Kopraman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s. 7.

[9] İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 350.

[10] *Kun-Kuman-Sarı Kıpçak:* Kıpçaklar Orta Asya'da İşm çevresinde yaşamışlardır. Kıpçaklar eski Çik'lerin X. asırdaki devamı olduğu anlaşılan, İrtiş boylarındaki Kimeklerden İşim-Tobol vadilerinde oturan bir kol idi. Kıpçaklar Moğol istilasına kadar bu bölgeyi hâkimiyetleri altında tutmuşlardır.

mensup Borçoğlu (Borçalı) [11] kabilesindendir. Bu kabile Kişek sınırlarında yaşıyordu. Kalavun 20 yaşlarında Mısır'a memlûk olarak getirilip satılmasına kadar kabilesi ile birlikte yaşamıştır[12]. Kalavun 20'li yaşların sonlarına kadar memlûk eğitimi almadığı için Arapça'sının bozuk olduğu kaynaklarda geçmektedir[13].

Kalavun, tüccarlar vasıtası ile Mısır'a getirildikten sonra Eyyubi hükümdarı Necmeddin Eyyub'un azadlısı Alaaddin Aksungur es-Saki tarafından memlûk olarak satın alınmış, ondan ise Ebû Bekir Eyyûp, o gün için geçerli olan rayiç bedelin çok üstünde bir miktar olan para ile bin dinara satın almıştır[14]. Kalavun'a bu satış bedelinden dolayı elfî[15] denmeye başlanmıştır[16]. İlk efendisinin ölümünden sonra Melik es-Salih Necmed-

---

IX ve XIII. yüzyıllarda ise Doğu Avrupa ve Batı Sibirya bölgelerine hâkim olmuşlardır. Kıpçak Türkleri Mısır'a köle olarak gelmişler bir süre sonra da köle olarak geldikleri topraklarda sultan olmuşlardır. (İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 175-180)

[11] Mehmed Orhan Üner, *Nasır Muhammed b. Kalavun Döneminde Memlûk Türk Sultanlığı*, Samsun, 1989, s. 3.

[12] Bu konuda çeşitli rivayetler vardır. İbn Abdi'z-Zahir, Kalavun'un 20 yaşlarında Mısır'a geldiğini yazarken bazı kaynaklar ise daha küçük yaşlarda Mısır'a getirilmesinden bahsetmektedir.

[13] İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, C. II, s. 325; P. M. Holt, *The Age of Crusades, The Near East From The Eleventh Century To 1517*, (Haçlılar Çağı XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 103; Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Döneminde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 9.

[14] İbn Abdi'z-Zahir'de Kalavun'un bin dinara bir kadın tarafından satın alındığını yazmaktadır (İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 35-43) . Bazı kaynaklarda ise Kalavun'un Ak Sungur isimli bir şahıs tarafından bin dinara satın alındığı yazmaktadır. Ama geçerli olan ise Ebû Bekir Eyyûb tarafından satın alınmış olmasıdır.

[15] Arapçada "elf" bin demektir. Ayrıca *"elf"* Memlûkler döneminde sahibinin kendisini bin dinara satın aldığı kişiye verilen addır. Bu dönemde yüksek fiyata satın alınan Memlûkler, kendilerine ödenen para ile anıldıkları için Kalavun'da "el-Elfi" olarak isimlendirilmiştir (Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, (Çevr. Hüseyin Polat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 1) .

[16] Makrîzî, *Kitâbü's-Süluk*, s. 663; A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 179.

din Eyyub'un Memlûkleri arasına katılmasından dolayı Salih denmiştir[17]. Kalavun 1257 senesinde Sultan Necmeddin Salih tarafından Azad edilmiştir. Necmeddin Eyyub'un emiri olduğu içinde Alaiyye ismini almıştır. Kalavun çağdaş tarihçiler tarafından ise "en-Nasır Seyfeddin Kalavun el-elfi et-Türkî" olarak da adlandırılmıştır[18].

Kalavun, Melik Salih Necmeddin Eyyub ölünceye kadar, Necmeddin Eyyub tarafından kurulan Bahri Memlûklerde kalmıştır. Melik Salih'in ölümünden sonra onun yerine tahta oturan oğlu Turanşah[19] babasının memlûklerinin kendisine olan sadakatlerinden şüphe ediyordu. Bu sebeple Bahrileri bulundukları yerlerden uzaklaştırarak yerlerine kendine sadık memlûkleri yerleştirmeye başladı. Onun bu uygulamaları Kalavun'un da içinde bulunduğu Bahri Memlûkleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Turanşah uygulamaları ile emirlerin düşmanlığını kazandı. Bu arada Mansur'a savaşını kazanan Bahri Memlûkler, ödüllendirilmeyi beklerken görevlerinden de olmaya başladılar. Bu durum Bahri Memlûkler için bardağı taşıran son damla olmuştur. Hatta onlar, babasının ölümüyle Turanşah'ın tahta oturmasına kadar geçen zamanda yeni sultanın çıkarlarına hizmet ettiklerini ve bu hizmet sayesinde Turanşah'ın saltanatını kendilerine borçlu olduğunu dahi düşünüyorlardı. Halbuki Turanşah onların tahminlerinden tam aksine kendi memlûklerini ön plana çıkararak onları bertaraf etme gayretindeydi. Bu sebeple o, babasının ölümü ve kendisinin sultan olduğunu bildirmek için Hısn-ı Keyfa'ya gelen Bahrilerin lideri Fariseddin Aktay'a verdiği bu müjdeye karşılık mükafat olarak Hısn-ı

[17] Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm fî Sîreti'l-Meliki'l-Mansûr,* Kahire, 1961, s. 35-43; Ali Aktan, "Bahri Memlûklerinden Sultan Kalavun ve Hanedanı" *Belleten,* C. LIX, s. 226.

[18] Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, C. II, s. 1097.

[19] Rükneddin Baybars b. Abdullah el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiye,* Kahire, 1987, s. 25.

Keyfa naipliğini vadetmişti. Fakat daha sonra bu sözünü yerine getirmeyen Turanşah, başta Aktay olmak üzere bütün Bahriler ile arasının açılmasına sebep oldu[20]. Turanşah'ın kendilerini aldatarak, Bahriyeyi dağıtacağını ve yerine başka bir memlûk teşkilatı kuracağını anlayan Bahri Memlûkleri, güçlerini ve nüfuzlarını iyice zayıflatan Turanşah'ı tahttan indirmeye karar verdiler. 30 Nisan 1250 tarihinde, başlarında Baybars ve Kalavun'un olduğu bir grup Bahri Memlûkü, Turanşah'a saldırarak onu öldürdüler. Turanşah'ın öldürülmesi ile Mısır'daki Eyyubi sultanlığı da sona ermiş oldu. Turanşah'ın öldürülmesiyle eski nüfuzlarını tekrar elde eden Bahri Memlûkler, devlet idaresinde gün geçtikçe ehemmiyet kazanarak kendi istedikleri kimseyi de sultan yapmaya başladılar[21].

2. Kalavun'un Sultan Oluşu

Turanşah'ı öldüren memlûkler arasında yer alan Baybars bir süre sonra Memlûk tahtına oturdu. Kalavun'a yakınlığı ile bilinen Sultan Baybars, Anadolu seferinden döndükten kısa bir süre sonra 1277 senesinde Dımaşk'ta vefat etti ve burada yapılan türbesine defnedildi. Baybars'ın ölümünü gizleyen Bedruddîn Bilig el-Hâzindâr, Baybars'ın oğlu Berke Han'ı Memlûk tahtına çıkardı. Bilig el-Hâzindâr böylece tahtın sessiz ve çekişmesiz el değiştirmesini sağladı[22]. Bedrûddin Bilig es-Sâid unvanı verilen Berke Han'a biat edilmesini de sağladı[23].

Henüz 18 yaşında olan yeni sultan, emirleri ve diğer devlet ricalini birbirine düşürecek bir siyaset uyguladı. Babasının yaşlı

[20] Süleyman Özbek, *El-melikü'z-zahir Rükned-Din el Bundukdari Hayatı ve Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 18.

[21] Holt, *a.g.e.*, 85; Sobernheim, "Kalavun", *İ.A.*, C. VI., s. 122; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma, (Neşri Tarihi)*, (Yay. Haz. F. Reşid Unat-Mehmed A. Köymen), Ankara, 1995, C. I, s. 41; Ali Aktan, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı" *Belleten*, C. LIX, Aralık, 1995, S. 226, s. 609.

[22] Holt, *a.g.e.*, s. 101.

[23] Muhyiddin İbn Abdi'z-Zahir, *Teşrifu'l-Eyyâm ve'l Usûr fi Sireti'l-Meliki'l-Mansur*, Kahire, 1961, s. 35; Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 515.

ve tecrübeli emirlerini azlederek, onların yerine genç ve tecrübesiz hasekilerini tayin etti. Bu hasekilerinin tahrikleri neticesinde nüfuzlu emirlerden bazılarını tutuklattı[24]. Genç sultanın bu uygulaması, muhalif ümerayı iyice kızdırdı. Nitekim onlar, Dımaşk'ta bulunan sultandan ayrılarak Mısır'a gittiler. Kendilerinin peşinden Kahire'ye gelerek Kal'atü'l-Cebel'e giren sultanı kuşatma altına aldılar. Zor durumda kalan Berke, saltanattan ayrıldığını söyleyerek, muhaliflerinden Kerek emirliğinin kendisine verilmesini istedi. Bu isteğinin kabul edilmesiyle saltanatı kendi arzusuyla bırakıp Kerek'e gitti. Aynı yıl içerisinde orada vefat etti[25].

Berke'nin saltanattan ayrılmasını sağlayan emirler, *el-Elfi el-Kebir* lakabıyla bilinen liderleri Seyfeddin Kalavun'u saltanata çıkarmak fikrinde idiler. Ancak, bu teklifi kabul etmeyen Kalavun onlara şöyle dedi: *"Berke Han el-Melik es-Said'i saltanata tamah ettiğim için azletmiş değilim. Bana göre; saltanatın onun ailesinde kalması daha doğrudur"*[26]. Onun bu teklifi üzerine, Baybars'ın henüz 7 yaşındaki oğlu Bedruddîn Sülemiş, *el-Melik el-Âdil* unvanıyla sultan ilan edildi. Seyfeddin Kalavun ise ona atabek ve *müdebbirü'l-memleke* tayin edildi[27].

Çocuk yaştaki sultan Sülemiş zamanında idare tamamen atabek Kalavun'un elinde idi. Onun adı hutbede okunduğu gibi, sikke üzerine de sultanın adıyla birlikte yazılıyordu[28]. Onun sultanlık teklifini reddi, anlaşıldığına göre, saltanatın Baybars'ın soyunda kalması arzusundan kaynaklanmıyordu. Onun asıl maksadı, böyle davranmakla ordunun ekseriyetini oluşturan Baybars memlûklerinin çıkarabileceği isyanları yatıştırmak, uy-

[24] Kazım Yaşar Kopraman, "Mısır Memlûkleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C, VI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, s. 468.

[25] Yiğit, *a.g.e.*, s. 57.

[26] Muhammed Cemaleddin Surur, *a.g.e.*, s. 122; Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 656.

[27] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 35; Yiğit, *a.g.e.*, s. 58.

[28] Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 664; Sobernheim, *a.g.m*, s. 122.

gun şartlar ortaya çıkınca da Sülemiş'i tahttan indirerek yerine sultan olmaktı. Nitekim resmiyette atabek, fiiliyatta ise gerçek sultan olan Kalavun, Baybars memlûklerinin liderlerini tutuklamakla işe başladı. Emirlik döneminden arkadaşı olan Salihiyye memlûklerine karşı iyi davranarak onların desteğini sağladı[29].

Daha önce emirlerden Beysaray, Berke Han'ın tahttan çekilmesinden sonra gelen sultanlık teklifini reddetmiş, Sungur el-Eşkar ise Şam'a vali olmuştu. Emirler ve hasekiler ise Kalavun'u tutuyorlardı[30]. Kalavun saltanata el koymasına, uygun şartların teşekkül ettiğini görünce, emirleri bir araya topladı. Saltanatında henüz yüz gününü dolduran Sülemiş'in yaşının küçüklüğünden bahsederek; ülkenin ancak olgun yaşta bir sultan tarafından idare edilebileceğini söyledi. Onun bu teklifi üzerine emirler, Sülemiş'i azl ederek Kerek'e gönderdiler. Onun, yerine Kalavun'u 20 Recepte *el-Melik el-Mansur*[31] unvanıyla sultan ilan ettiler[32]. Kalavun 26 Kasım 1279 Cumartesi günü Kahire'de tahta oturdu. Onun saltanatı ele geçirmesine askerler de tam destek vermişlerdir[33]. Yeni sultanın tahta oturması ile birlikte her zaman olduğu gibi Kahire sokakları süslendi[34]. Yedi gün yedi gece şenlikler yapıldı. Kalavun adına minberlerde hutbeler okundu. Adına para basıldı. Şairler yeni sultanın tahta geçmesi sebebiyle onu öven şiirler kaleme aldılar[35].

3. Kalavun'un İlk İcraatları ve İç Olaylar

Kalavun tahta geçer geçmez ilk iş olarak daha önce Berke

29 Surur, *a.g.e.*, s. 122.

30 Holt, *a.g.e.*, s. 102.

31 Baybars el-Mansûrî, Kalavun'un tahta oturması ile ilgili olarak şu rüyayı nakleder. Kalavun'a rüyasında "*Bu Kalavundur Helavun'u (Moğol) kıracak*" denir. Kalavun rivayet edilen bu rüyayı doğrularcasına tahta geçmesinden kısa bir süre sonra İran Moğollarına büyük bir darbe indirmiştir.

32 Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 226.

33 Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 665.

34 İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 55.

35 Baybars el Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 665.

han tarafından tutuklanarak zindana atılmış olan Emir İzzeddin Aybeg Efram ve Aksungur'u zindandan çıkartarak affetti[36]. Emir İzzeddin Aybek'i kendisine naib olarak atadı[37]. Burhaneddin Sincari'yi ise kendisini devlet işlerinde yardımcı olması için danışma meclisine aldı. Kalavun sultan olduktan sonra halk ile yakınlık kurarak onların arasına girdi ve dertlerini dinleme fırsatı buldu. Onların isteklerini yerine getirmekten kaçınmadı. Mesela halkın ağır geldiği için ödeme güçlüğü çektikleri konusunda şikayetçi oldukları (dolap) devlebe[38] zekâtını, askerlik için on sekiz yıldır ödenen bin dinar vergiyi kaldırdı. Bunun yanında fiyatları da önemli ölçüde düşürerek kontrol altına almaya çalıştı[39]. Kalavun bütün emirlere mektuplar göndererek kendisine itaat etmeleri konusunda uyarılarda bulundu. Sultan Kalavun'un bu isteğini Dımaşk emiri Sungur el-Eşkar dışındaki bütün emirler uymuştur[40].

Sultan Kalavun hükümdarlığı sırasında Mısır'ın imarı için çalışmalarda bulundu. Mısır arazisi ziraat ve hayvancılığa elverişliydi. Bunun yanında suyun bol olduğu yerlerde zaman zaman bataklıklar da meydana geliyor ve verimi düşürüyordu. Kalavun bu bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapmış, suyun azaldığı dönemlerde ise kuraklıktan etkilenmemek için sulama kanalları ve barajlar yapmıştır. Bunun dışında ticaret gemilerinin limana daha rahat yanaşmaları için limanlar yaptırmıştır[41]. Kalavun imar işlerine de büyük önem vermiştir. Mesela onun yaptırdığı binaların en meşhuru şüphesiz ki laboratuvarları, mutfakları, erzak ve ilaç depoları ile büyük ko-

[36] Bu emirler Baybars'ın oğlu Berke Han tarafından görevlerinden alınarak zindana atılmıştır.

[37] Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 230.

[38] Zengin - fakir, çalışan- çalışmayan ayırt edilmeden herkesten alınan zekâttır. Bu zekât çalışmayanlardan da alınırdı(Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 90).

[39] Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 91; Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 664.

[40] Markizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 665.

[41] İbn Abdi'z-Zahir, *a.g.e.*, .s. 25.

ğuşların bulunduğu hastanesidir. el-Maristan el-Mansûrî adını taşıyan bu hastanede, çeşitli ihtisasların yapıldığı özel bölümler vardı. Hastane aynı zamanda Tıp Fakültesi olma özelliğine de sahip olduğu için hastanede başhekimin nezaretinde dersler verilmekteydi. Hastanenin önemli gelirleri arasında yıllık bir milyon dirhemlik vakıf gelirleri önemli bir yer tutmaktaydı[42]. Sultan Kalavun 1284 yılında inşa edilen bu hastanenin yanına, bir cami, bir medrese, bir de kendisi için türbe yaptırmıştı. Yaptırmış olduğu bu eserler dönemin mimarisi hakkında bize geniş bilgi vermektedir[43].

4. Kalavun Dönemi Mısır ve Çevresinde Haçlılar ve Haçlılar ile Mücadele

Memlûk ülkesi, doğu ve uzak-doğu devletleri ile Akdeniz havzası ve Avrupa arasında bir köprü konumundaydı. Doğu ile Batı arasındaki ticari bağlantı, bu ülke topraklarından yada limanlarından sağlanıyordu. Memlûk topraklarının dünya siyaseti, dünya ticareti ve ekonomisindeki son derece önemli konumu, Memlûk Sultanlarının haricî siyasetlerini belirlemelerinde mühim bir rol oynamıştır. İslam coğrafyasının büyük bölümünü harabeye çeviren Moğol ve Haçlı saldırılarının da bu politikayı etkilediği muhakkâktır. Haricî siyasetin yönlendirilmesinde hatırlanması gereken önemli bir faktör de devletin güç ve kuvvet durumudur. Doğudan Moğol saldırılarının en şiddetli, diğer taraftan bölgedeki haçlı taarruzlarının devam ettiği bir dönemde iktidara geçen Kalavun ve onun çocukları, her iki düşmana karşı İslam'ın ve kurulmuş oldukları coğrafyanın müdafaasını başarıyla yürütmüş, her iki düşmanı da defalarca mağlup ederek

[42] Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* İstanbul, 1989, C. II, s. 1098.

[43] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret,* s. 325; İbn Abdi'z-Zahir, bu eser için "Kalavun 1283 yılında "türbe-i şerifi" ziyaret ettikten sonra ölümü hatırlayarak içinden hayır yapma isteği doğdu. Bunun için de arkasından bir hayır müessesesi kalması için bu eseri yaptırdı." Der. Yiğit, *a.g.e.,* s. 63.

İslam dünyasının, hatta insanlık medeniyetinin tahribini engelleyerek bölgelerindeki çok önemli bir görevi ifa etmişlerdir[44].

Kalavun'un tahta geçmesinden sonra en çok meşgul olduğu şey Haçlı kalıntılarının Orta Doğu'dan temizlenmesi olmuştur. Sultan Baybars, Haçlılar karşısında büyük başarılar kazandığı hâlde, ömrü onları Suriye'den tamamen atmaya yetmemişti. Zira o öldüğünde Haçlılar, Trablus ve Akkâ dâhil Suriye'nin sahil bölgelerini ellerinde bulunduruyorlardı. Üstelik Memlûkler'e karşı çoğu zaman İlhanlılarla birlikte hareket ediyorlardı. İlhanlıların son Suriye seferinde de onlara yardım etmişlerdi[45]. Kalavun da tahta geçtiği zaman Baybars'ın kaldığı yerden devam etti. Bu amaçla bölgedeki Haçlı kalıntıları ile yapılan anlaşmaları gözden geçirmekle işe başladı. Kalavun'un, o dönemlerde Frank devletlerinin başında bulunan kişi ya da kişilerle yapmış olduğu birkaç ateşkes antlaşmasının metni günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar içinde en kapsamlı olanı, 1283'te Kalavun ve Akkâ yönetimi arasında yapılan ateşkestir[46].

Kalavun bölgedeki Haçlıların Moğollarla işbirliği yapmalarını kendisi açısından tehlikeli görmüş ve bunu haçlılara saldırmak için yeter sebep saymıştır. O, iktidarını sağlama aldıktan sonra Haçlılar ile imzalamış olduğu antlaşmaları bozmakta bir bahis görmemiştir. Çünkü o, bu antlaşmaları genelde Moğol tehlikesi karşısında ikinci bir tehlikeyi önlemek amacı ile imzalamış, Moğol tehlikesi ortadan kalktığı anda Franklara saldırmayı kendisine bir vazife olarak addetmiştir. Kalavun'un tahta geçtiği sıralarda ise bölgedeki Latin krallığı günden güne kan kaybetmekte idi. Kalavun aynı zamanda taht kavgalarından da yararlanmasını iyi bilmiştir[47]. Kalavun bütün bunları göz önünde bulundurarak bölgedeki haçlı kalelerini feth et-

[44] Yiğit, *İslam Tarihi*, C. VII, s. 139.
[45] Aktan, *Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı*, s. 614.
[46] İbn Tağrıberdi, *en-Nücum*, s. 320.
[47] Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 105, 158.

mekle işe başladı. Kalavun Haçlılar üzerine düzenlemiş olduğu seferler sonucu Rumkale, Markap, Marakkiye, Katine(Amid), Kâhta, Lazkiye, Trablusşam, Batrun ve Akkâ kalelerini feth ederek haçlıların elinde bulunan kalelerin tamamına yakınını Memlûklerin sınırlarına katmış oldu. Buna rağmen Haçlıların varlığı hâlâ devam etmekteydi. Tam bu sırada Kalavun'un ani ölümü Haçlılarda çok büyük bir sevinç meydana getirdi. Fakat Kalavun'un oğlu Eşref Halil, babası gibi Haçlılar üzerine seferler düzenleyerek Memlûk Devleti'nin tutumunda herhangi bir değişikliğin olmadığını göstererek haçlı kalıntılarını siyasi anlamda Orta Doğu'dan tamamen temizledi[48].

5. Kalavun Döneminde Moğollar'ın Bölgeden Uzaklaştırılması

Yakın şarkın iki büyük devleti olan Memlûk ve İlhanlı ilişkileri, baştan itibaren düşmanlık üzerine kurulmuştu. Bağdat Abbasi halifeliğini ortadan kaldırdıktan sonra ilerlemelerine devam ederek Anadolu'nun bir kısmını ve Suriye'yi işgal eden Moğol orduları, Filistin'de Ayn Calut mevkiinde, 3 Eylül 1260 günü cereyan eden savaşta, Memlûkler karşısında büyük bir hezimete uğramışlardı. Yenilmek nedir bilmeyen Moğollara ilk mağlubiyeti Memlûk orduları tattırmıştı. Bu savaştan sonra bölgenin ve zamanın iki büyük devleti arasındaki mücadele bir asra yakın devam etmiştir. Bu mücadele ise İlhanlı hükümdarlarının Müslüman oldukları zaman yerini sulhe bırakmıştır. Ayn Calut zaferiyle, Moğolların yenilemeyeceği inancını yıkıp, Mısır ve Suriye başta olmak üzere, Batı İslam dünyasını ve hatta Avrupa'yı Moğol tahribatından kurtaran Memlûk sultanları, İslam dünyasının en korkunç düşmanı olan Moğollarla yaptıkları savaşlara büyük önem vermişlerdir[49].

[48] Aktan, Memlûk-Haçlı Münasebetleri, *Belleten,* C. LXIII, S. 237, Ağustos 1999, s. 434.

[49] Yiğit, *a.g.e.*, s. 140.

Kalavun tahta geçtiği zaman İlhanlı tahtında bulunan İlhan Abaka'nın amacı Kalavun'un iktidarını güçlendirmeden ona karşı harekete geçmekti. Bu amaçla 1280 yılı Eylül aylarında bir Moğol ordusu Fırat'ı geçerek Antep, Bagras ve Derbsak'ı işgal ettiği sırada Dımaşk emiri Sungur el-Eşkar'da Kalavun'a isyan etmiş durumda idi. Moğollar 20 Ekimde Haleb'e girerek pazarları yağmalayıp camileri, evleri, işyerlerini yakarak iki gün boyunca şehri yağmaladılar[50]. Müslüman ahali korkusundan Dımaşk'a doğru kaçmaya başladı. Aynı zamanda Markab Hospitalier Şovalyeleri Bukayye'ye bol ganimet sağlayan bir akın yaparak Kerek'e kadar ilerlediler ve dönüşleri sırasında Maraclea yakınında Markab Hospitalier Şövayelerini durdurmak üzere gönderilmiş olan bir Müslüman ordusunu bozguna uğrattılar. Ancak Moğollar Haleb'i ellerinde tutabilecek kadar çok sayıda değillerdi. Kış ayının yaklaşmış olması Moğolların geri çekilmesini sağladı[51]. Kalavun da ordusunu Dımaşk'ta toplayınca Moğollar Fırat'ın gerisine çekildi[52].

Yaklaşık aynı tarihlerde Akkâ'ya bir Moğol elçisi gelerek Franklara, İlhan Abaka'nın ilkbahar içinde yüz bin kişilik bir orduyu Suriye'ye göndermeyi planladığını onların da bu süreçte Kalavun'a karşı İlhan Abaka'yı desteklemeleri isteğini iletmiştir. Bu akından haberdar olan Kalavun Moğol tehlikesi karşısında hemen harekete geçerek Haziran 1281 yılında Sungur el-Eşkar ile barışarak Antakya ve Efâmiye'yi ona ikta olarak verdi. Ayrıca şövalyeler ile anlaşmada bulunmak için Akkâ'ya elçiler gönderdi. Akkâ ile 1272 yılında imzalanan anlaşmanın bir yıl daha geçerliliği vardı. Şövalyeler ile 3 Mayıs 1281 yılında yeni bir anlaşma imzaladı. 16 Temmuzda da Bohemond ile de buna benzer bir anlaşma imzaladı. Kalavun böylece daha Moğol akınları

50 İbn Tağriberdi, *en-Nücum*, s. 315.

51 Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 95.

52 Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 255-256; Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 664; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 332.

başlamadan diplomatik bir zafer kazanmış oluyordu[53].

1281 Eylülünde iki Moğol ordusu birden Suriye'ye girdiler. Bunlardan bizzat İlhan Abaka tarafından kumanda edilen birincisi yavaş bir yürüyüşle Fırat sınırındaki Müslüman müstahkem mevkilerini işgal ederken, kardeşi Mengü Temür kumandasındaki ikinci ordu, önce Ermeni kralı III. Leo ile bağlantı kurduktan sonra Antep ve Halep üzerinden Asi ırmak vadisine indi[54]. Üçüncü bir ordu ise Anadolu üzerinden Memlûk sınırlarına girdi[55]. Sultan Kalavun da Mısır'dan 50.000 kişilik ordusu ile Şam'a geldi; her emire 1000 ve her askere de 500 dinar ikramiye dağıttı. İlhanlı ordusu 80.000 civarında idi. Bu askerlerin 50.000'i Moğol geri kalanı ise Ermeni, Gürcü ve Rumlardan teşekkül ediyordu.[56] Memlûk askerleri de, Suriye askerleri, Türkmen ve Arap kuvvetleri ile birleşince Moğolların karşısına hemen hemen aynı miktarda bir ordu ile çıkıyordu. Aynî, *Ikdü'l-Cümân*'da Müslümanların bunun yarısı kadar olduğunu yazsa da Türkmen ve Kürt beylerinin katılımı ile Kalavun'un ordusu da bu sayıya yaklaşmıştır. Kalavun Bedreddin Bektaş el-Fahri ve Dımaşk'ta Rükneddin komutasında özel bir asker hazırlayarak bu kuvvetlerin Moğolları kontrol için öncü kuvvet olarak gönderdi[57].

Samagar Noyan'da[58] Elbistan, Ayntap, Derbsâk ve Bağras kasabalarını aldıktan sonra, bütün Moğol kuvvetleri Haleb'e vardı. Şehirde yağma, katl ve tahriplerde bulundu. Cami ve medreseleri, saltanat sarayını ve emirlerin evlerini yaktı. Halep

[53] Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 266; Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 664; Runciman, *a.g.e.*, s. 332.

[54] Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çevr. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 605.

[55] Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 681; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 95.

[56] Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 269; Kerimüddin Aksarayi, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, (Terc. M. Nuri Gençosman), Ankara, 1943, s. 213.

[57] Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 96.

[58] Moğol Anadolu umum valisi, yaz aylarında Yabanlu pazarında oturmaktadır.

üzerinden ilerleyen Moğol ordusu Hama ve Hums arasında, büyük İslam kumandanı Halid bin Velid'in şehit olduğu yerde Memlûk ordusu ile karşılaştı[59]. Moğol ordusu burada Türk Memlûkleri karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Sultan Kalavun ve ordusu, harp esirleri ve ganimet yüklü arabaları ile Şam'a girince Moğol korkusu ile dehşet içinde kalan halk, şimdi görülmemiş bir bayram sevinci ile sultanı karşılıyordu. Memlûk sultanı Kalavun Mısır'a girince Kahire süslendi, sokaklar ışıklandırıldı, zafer tahtları kuruldu, büyük şenlikler yapıldı ve ziyafetler tertip edildi[60]. Böylece Moğol tehlikesi de sultan Kalavun döneminde tamamen durdurulmuş oldu.

6. Kalavun ve Hanedanı Dönemi Sudan (Nûbe) ile İlişkiler

Nûbe(Nûbye) Mısır'ın cenubunda bulunan ve Sudan (Mısır Sudanı) 'da bulunan bir memleketin ve burada yaşayan kavmin adıdır. Nûbe'yi asıl Mısır'dan ayıran hudut Asvan civarında Nil Nehrinin birinci çağlayanı üzerinde bulunan yerlerdir[61]. Çağlayanın ötesinde ise Nûbelilerin toprakları vardır. Bu halk ırmak kıyısında dar bir şerit boyunca tarım yapmanın mümkün olduğu bölgelerde yerleşimler kurmuş, siyasi olarak iki krallık oluşturmuşlardı. Kuzeyde başkenti Dungala olan el-Makurra, muhtemelen Atbera ile Nil'in birleştiği noktanın güneyinde, el-Ebvâb (Kapılar) diye bilinen bir bölgeye kadar uzanıyordu. el-Ebvâb'ın yukarısında ise Alva Krallığı yer alıyordu ve bunun başkenti de Nil kıyısında kurulu Sube idi. Her iki krallığın halkı Mısır'ın Araplarca fethi öncesi dönemlerde Hristiyan olmuştu. Doğuda, Nil vadisi ile Kızıldeniz arasında uzanan çöllerle tepelerde ise göçebe Buce kabilesi yaşardı. Sami dillerinden birini

[59] Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 682; Aynî, *Ikdü'l-Cümân*, s. 275; Runciman, *a.g.e.*, s. 332; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 98-100.

[60] Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 680.

[61] S. Hillelson, "Nûbe", *İ.A.*, C. IX, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971, s. 339.

konuşan bu kabile hâlâ pagandı ve Mısır'ın da, Nûbe'nin de denetiminden bağımsız yaşıyordu. Kızıldeniz bir Müslüman gölü hâline gelmişti ve Afrika kıyısındaki limanlar uluslararası ticarette antrepo işlevi görmekteydi. Buna rağmen Nûbe ile Mısır arasında ticari ilişki fazla gelişmemiştir. Mısır'ın Müslüman yöneticileri açısından Nûbeliler daimi bir sorun oluşturuyordu[62]. Nûbeliler her sene köle olarak vergi vermeyi taahhüt etmişlerdir. Buna rağmen bu vergiler zamanında ve düzenli ödenmiyordu. Eyyubiler döneminde de Nûbelilerin Fatimi sülalesine yardım etme düşüncesi her iki devletin arasındaki ilişkileri gerginleştirmişti[63].

Sultan Kalavun Mısır tahtına oturduktan sonra kendisinden önceki siyaseti terk ederek, Nûbe işlerine faal bir şekilde müdahalede bulunmuştur. Bunun başlıca sebebi, vergilerin ödenmemiş olması ve iktidarı ele geçirmek için Mısır yardımını isteyen muhalif Nûbeliler olmuştur. Kalavun tahta oturmasından kısa bir süre sonra 1278 yılında ondan yardım almak için yanına gelenlere bir grup asker temin etmiştir. Bu arada da Nûbe ordusu Dankala yakınında Mısır ordusu tarafından hezimete uğratılmıştır. Bu durum üzerine Nûbeliler Kalavun'a yeniden vergi ödemeyi kabul etmişlerdir. Buna rağmen Nûbe hakimi Şememun tekrar Memlûk topraklarına saldırıya geçti. Nûbeliler Dankala yakınlarında tekrar hezimete uğratıldılar. 1289 senesinde Emir İzzeddin (İzzeddin Aybek) yeni bir ordu hazırladı. Emir İzzeddin oğlu ile Bongoz[64] el-Gadnun'a kadar gelerek Şemamun'u yenilgiye uğrattılar. Bu yenilgi üzerine Şemamun Dankala'nın dışına kaçtı. Kalavun şehirde bazı idari düzenlemelerde bulunarak Şemanun'un yerine yeni bir emir tayin etti. Fakat Şemamun Memlûk ordusunun çekilmesinden sonra tekrar topraklarını zorlanmadan geri aldı. Şemamun ta-

[62] Holt, *a.g.e.*, s. 132.
[63] Hillelson, a.g.m., s. 339.
[64] Güney Mısır'da oturanlara verilen isim.

yin edilen yeni meliki öldürerek onu korumakla görevli Mısır askerlerini de etkisiz hale getirdi. Şemamun daha fazla Mısır ile arasının açılmasını istemediği için sultan Kalavun'a aralarının düzelmesi için bir mektup gönderdi. Kalavun Hristiyanlığın Orta Doğu'daki son kalesi diyebileceğimiz Akkâ'yı feth etmeyi planladığı için Şemamun ile anlaşmayı kabul ederek onun egemenliğini tanıdı. Bu durum üzerine Kalavun döneminde Mısır ile Nûbe arasında ki sorunlar çözülmüş oldu[65].

Kalavun'dan sonra Memlûk tahtına oturan Nâsır Muhammed'in önceliği Haçlıların Orta Doğu'dan temizlenmesi ve İlhanlıların bölgeden uzaklaştırılmasıydı. Sultan Nâsır Muhammed İlhanlılar ile barış antlaşması yaptıktan sonra Nûbe'ye sefer düzenleyerek bölgenin müslümanlaşması yönünde siyasete devam etmesi olmuştur. Yine Yemen ile ilgilenme fırsatı bulmuştur. Devlet Baybars ve Kalavun döneminde bu bölgeler ile ilgilenmişse de İlhanlı antlaşması sonrası daha rahat hareket etme fırsatını yakalamıştır[66].

7. Kalavun ve Hanedanı Dönemi Memlûk Yemen İlişkileri

Yemen'in stratejik konumu itibariyle Mısır'a egemen olanlar, her zaman Kızıldeniz'in Hint okyanusuna açılan kapısı konumunda bulunan Yemen ve çevresine de egemen olmak istemişlerdir. Yemen ve çevresinde XII. yüzyılın sonlarından itibaren Abbasi halifesi adına hutbe okunmaktaydı. Memlûkler ise Baybars döneminde Yemenle ilişkileri geliştirmiştir. Yemen sultanı el-Melik el-Muzaffer Şemsueddîn b. Resul(1250-1295) Baybars'a çeşitli hediyeler göndererek ona bağlılığını da bildirmiştir. El-Melik el-Muzaffer Kalavun'un sultan olmasından sonra ona da bağlılığını bildiren bir mektup ile birlikte elçiler göndermiştir. Gelen elçiler yanlarında bol miktarda hediyeler de

[65] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 46.

[66] Ahmet Sağlam, "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri", *Belleten*, C. LXXXII, S. 293, Ankara, 2018, s. 140.

getirmiştir. Ayrıca Yemen sultanı Kalavun'dan üzerinde sultani alametler bulunan bir hilat istemiştir. Bu istek üzerine Kalavun 19 Aralık 1281 tarihinde hilatle beraber üzerinde Türk motifi işlemeli bir de altın hediye yollamıştır. Yemen hükümdarı da bu hediyelere karşılık çeşitli kokular, kılıç ve mızrak olan bir hediye sandığı geri yollamıştır. Bu şekilde karşılıklı anlayış ile devam eden Yemen-Mısır ilişkileri Kalavun'un oğulları döneminde de aynen devam etmiştir. Bilhassa Memlûk-İlhanlı barışından sonra bu ilişkiler daha ileri bir konuma taşınmıştır[67].

8. Kalavun ve Hanedanı Dönemi Habeşistan (Etiyopya)

Habeşistan, günümüzde Etiyopya'nın bulunduğu Afrika'nın Kuzey Doğusunda bulunan yerdir. Habeşistan'da XII. asırdan itibaren kalabalık bir Müslüman topluluğu kendini göstermeye başlamıştır[68]. Buna rağmen Habeşistan da İslamiyet tam anlamı ile yayılma imkânı bulamamıştır. Fakat 1285 tarihinden itibaren tahtta Müslüman bir hanedan oturmuş ve Müslümanların sayısı da her geçen gün artmaya başlamıştır.

Habeşistan'daki Hristiyanlar, dinî bakımdan İskenderiye patriğine bağlı olup, başlarındaki Matrans patrik tarafından Mısır Yakubîleri arasından tayin ediliyordu. Dolayısıyla Habeş kralları Memlûk sultanlarıyla ticari, kültürel ve diğer alanlarda iyi ilişkiler kurmayı tercih ediyorlardı. Mısır'daki Hristiyanların büyük çoğunluğu, başında İskenderiye Patriği'nin bulunduğu Kıpti Kilisesi'ne bağlıydı. Bu kilise Nûbe(Sudan) ile Habeş(Etiyopya)'de de kurulmuştu. Arapların bölgeye hâkim olması ile birlikte Bizans hâkimiyeti sona erince Ortodoks Melkai Kilisesi Mısır'daki etkili konumunu yitirmişti, ama Suriye'de hâlâ en büyük Hristiyan cemaatine sahipti[69].

[67] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 117; Makrizi, *Kitâbü's-Süluk*, s. 701; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 100.

[68] İ. Guidi, "Habeşistan", *İ.A.*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971, C. V/I, s. 7.

[69] Holt, *a.g.e.*, s. 156.

Sultan Kalavun tahta oturduktan sonra Habeşistan ile iyi ilişkileri geliştirmek istedi. Aynı zamanda Mısır ile Habeşistan arasındaki ticari ağı da geliştirmek niyetindeydi. Fakat Yokonu Emlak (1270-1285) zamanında Mısır-Habeş ilişkileri gerginleşmiştir. Çünkü bu hükümdar burada yaşayan Müslümanlara karşı baskı uygulamaktaydı. Yokonu'nun ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Yecisbisyan ise Kalavun'a Abdurrahman bin Yusuf'u elçi olarak yollayarak Mısır-Habeş ilişkilerini düzeltmek istediğini ilan etmiştir. Yollamış olduğu mektubunda babasının yapmış olduğu hataya devam etmeyeceğini ifade ederek, Müslümanlara iyi davranacağına söz vermiştir. Yeni hükümdar sadece Kalavun'a değil Mısır'da ikamet eden Habeş rahiplerine ve İskenderiye patriği VIII. Yunus'a da birer mektup göndermiştir[70].

9. Kalavun ve Hanedanı Dönemi Kuzey Afrika

Kalavun 1281 yılında Moğollarla yapmış olduğu savaştan döndükten sonra Kuzey Afrika'da hâkim olan Emir Morgam'ın elçileri Mısır'a gelmişlerdir. Emir Morgam İslam'ı Avrupa'ya yaymak için seferler düzenlediğini bu amaçla da Kalavun'dan yardım istemiştir. Sultan Kalavun Moğol ve Haçlılar ile mücadele içerisinde olduğunu bunun için o bölge ile ilgilenemediğini çok yakın bir tarihte yardım göndereceğini bildirmiştir. Kalavun döneminde Kuzey Afrika'daki emirler ile iyi ilişkiler devam etmiştir[71].

Sonuç

Türk devlet geleneğine göre hükümdar olabilmek için hanedana mensup olmak ve soylu olmak şarttı. Mısır Memlûklerin de ise buna dikkat edilmemiştir. Zira Memlûk sultanları, küçük yaşta esir pazarından satın alınmış olup uzun yıllar sade

[70] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 47.
[71] İbn Abdi'z-Zahir, *Siret*, s. 44.

birer asker olarak görev yapmışlardır. Dolayısıyla bunların askerî ve siyasi başarıları sayesinde, akranları arasında temayüz etmiş olmaktan başka bir ayrıcalıkları yoktur. Memlûklerde saltanat, esas itibarıyla babadan oğula geçen tabii bir hak olarak görülmüyordu. Buna rağmen Memlûk sultanları, sağlıklarında kendi oğullarını veliaht tayin etmek suretiyle onlara hükümdarlık kapısını aralamak istemişlerdir. Ancak bu yolla sultan olanların hükümdarlıkların uzun sürmemiş ve bir süre sonra yerlerini, büyük emirlerden birine terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu konuda Kalavun hanedanı bir istisna teşkil eder. Kalavun ve özellikle oğlu en-Nasır Muhammed'in uzun süre iktidarda kalmaları ümera ve halk nazarında sevilip sayılan sultan olmaları, böyle bir hanedanın kurulmasını kolaylaştırmıştır. Öyle ki 1279'dan itibaren saltanatın Çerkes Memlûklerine intikal ettiği 1382 yılına kadar, beş yıllık fasıla hariç yaklaşık 100 sene hükümdarlar hep bu aileden gelmiştir.

Kalavunoğulları zamanında bölgenin üç düşman devleti Moğollar, Haçlılar ve Ermenilerle mücadeleler sistemli bir şekilde sürdürülmüştür. İlhanlıların İslamlaşması ve bir süre sonra da parçalanması onları bir tehlike olmaktan çıkarmıştır. Öte yandan Suriye sahilleri Haçlılardan temizlenmiş ve nihayet Küçük Ermenistan Devletine son verilmiştir. Bu arada Nûbe, Yemen ve Tunus üzerinde Memlûk nüfuzu iyice tesis edilmiştir. Yine bu dönemde Memlûk sultanları, kendilerini bütün Müslümanların hamisi olarak görmüşler ve Hristiyan devletlerle yaptıkları yazışmalarda, bu ülkelerdeki Müslümanların durumunu gündeme getirmişlerdir. Memlûk Türk Devleti döneminde başta egemen oldukları Mısır ve Suriye coğrafyası olmak üzere Müslümanların yaşadıkları her yer ile ilgilenmeye çalışmışlardır. Memlûkler, bilhassa Kalavun ve onun çocukları döneminde Afrika kıtasına ayrı bir önem vererek egemenliklerini bu coğrafyaya doğru geliştirmek için askerî ve siyasi girişimlerde bulunmuşlardır.

KAYNAKLAR

Aktan, Ali, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı" *Belleten,* C. LIX, S. 226, Aralık, 199, ss. 605-620.

Aktan, Ali, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten,* C. LXIII, S. 237, Ağustos, 1999, s. 411-452.

Ayalon, David, "Memlûk Ordusunda Bahriye Alayı", *Türk Kültürü,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını (Terc. Ali Aktan), C. 326. Kayseri, 1990.

Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî, *Ikdü'l-Cümân fî Târîhi ehli'z-Zemân: Asru Selâtîni'l-Memâlik,* Kahire, 1982.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi,* (Çevr. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn Abdüzzâhir, *Teşrîfü'l-Eyyâm fî Sîreti'l-Meliki'l-Mansûr,* Kahire, 1961.

Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî, *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk,* C. I, Kahire, 1934-1958.

Guidi, İ., "Habeşistan", *İ.A.,* C. V/I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, ss. 6-9.

Hillelson, S., "Nûbe", *İ.A.,* C. IX, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1971, ss. 339-344.

Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* C. II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Holt, P. M., *The Age of Crusades, the Near East From the Eleventh Century to 1517,* (Haçlılar Çağı XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

İbn-i Tağrıberdi, *en-Nücumu'z-Zahire fi Müluki Mısır ve'l-Kahire,* C. II, Kahire, 1956.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.

Kerimüddin Aksarayi, *Selçuklu Devletleri Tarihi,* (Terc. M. Nuri Gençosman), Ankara, 1943.

Kopraman, Kazım Yaşar, "Mısır Memlûkleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* C. VI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 433-540.

Kopraman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma, (Neşri Tarihi),* (Yay. Haz. F. Reşid Unat-Mehmed A. Köymen), Ankara, 1995.

Muhammed Cemaleddin Surur, *Ez-Zahir Baybars ve Haderatu Mısır fi Asrihi,* Kahire, 1960.

Özbek, Süleyman, *el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn el-Bundukdârî Hayatı ve Faaliyetleri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi,* (Çev. Fikret Işıltan), C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Sağlam, Ahmet, "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri", *Belleten,* C. LXXXII, S. 293, Ankara, 2018, ss. 83-157.

Rükneddin Baybars b. Abdullah el-Mansûrî, *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiye,* Kahire, 1987.

Sobernheim, M, "Kalavun", *İ.A.,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. VI, Ankara, 1991, s. 121-123.

Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Döneminde Milletlerarası Büyük Bir Fuar,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi,* S. 25, İstanbul, 1971, ss. 1-38.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961.

Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş,* Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

Üner, Mehmed Orhan, *Nasır Muhammed b. Kalavun Dönemin*
Memlûk Türk Sultanlığı, Samsun, 1989.

Yiğit, İsmail, *Siyasi, Dini, Kültürel ve Sosyal İslam Tarihi*, C. VI
Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991.